

VÁLYOGTÉGLÁK, MINT IDŐKAPSZULÁK:

Gyomnövényeink egykor és ma

Henn Tamás & Pál Róbert

PTE TTK Ökológiai Tanszék

Magyar Biológiai Társaság Pécsi Csoportja
2013. október 10.

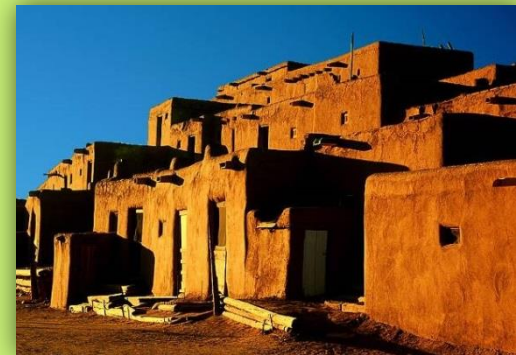

BEVEZETÉS

- Föld- és vályogépítészet - több ezer éves múlt —————> építészet és néprajz is foglalkozott már vele

A botanika számára is érdekes vizsgálati objektumnak tekinthető!

- **Vályogtéglá:** tiszta agyag + rostos adalék (szalma, pelyva, törek) formába öntve és szárítva
- Rostos adalék —————> számos jó állapotban megőrzött **növényi maradvány**
- A szalma és törek nemcsak a korábban termesztett kultúrnövényekről nyújt információt, hanem a gabonában található **gyomnövényekről** is!

KÉRDÉSEK, CÉLOK

Kérdések:

1. Alkalmazhatóak-e a klasszikus magbank vizsgálati módszerei az építőanyagok fajkészletének feltárására? Ha igen, melyek?
2. Milyen eredmények várhatóak?

Célok:

1. Optimális mintanagyság meghatározása,
2. Elválasztási módszer tökéletesítése,
3. A téglákban található gyommagvak összegyűjtése és meghatározása, valamint részletes florisztikai elemzése,
4. A veszélyeztetett, valamint a neofiton fajok helyzetének, mennyiségi és minőségi változásának értékelése.

Alkalmazhatóak-e a természetes építőanyagokban megőrzött növénymaradványok korábbi korok antropogén flórájának rekonstrukciójára, a gyomnövényzet mennyiségi és minőségi változásainak nyomon követésére?

ANYAG ÉS MÓDSZER

- 100-150 éves vályogtéglák Délnyugat-Magyarországról (Baranya megye) – készítés éve (kb.) és pontos lokalitás!
- Feldolgozás: szétzúzás (kalapács, mozsár) és többszöri átszitálás
- Magok/növényi részek elválasztása: nehézoldat ($1,13 \text{ g/cm}^3$ NaCl) – ülepités után a felülúszó leszűrése, öblítése és szárítása

MÓDSZERTANI KÉRDÉSEK

- Nehézoldatok tesztelése – szakirodalmi adatok alapján
  - Na_2CO_3 , K_2CO_3 , CaCl_2 , ZnCl_2 és NaCl
- Különböző sűrűségű NaCl -oldatok elválasztási hatékonyságának vizsgálata

Modell vályogtéglák – 150 g

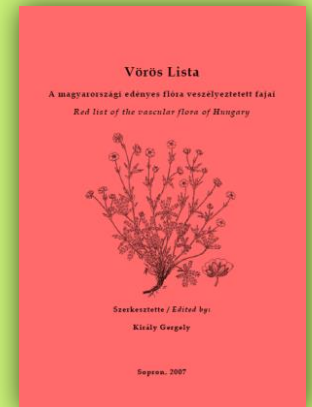
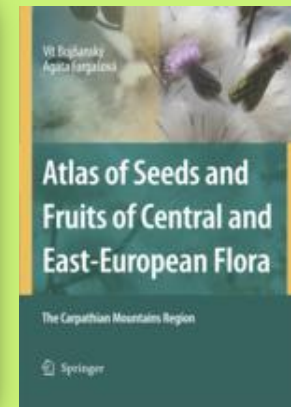
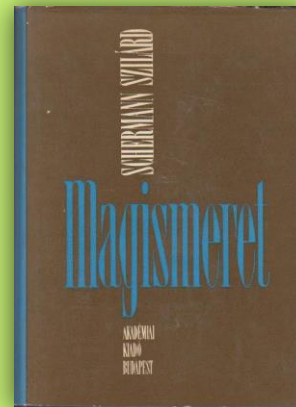
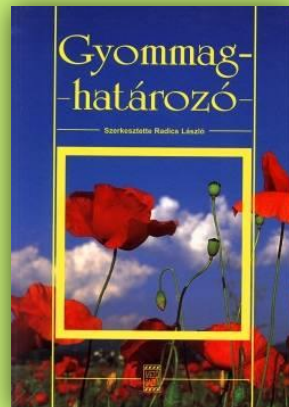

Növekvő sűrűségű NaCl -oldatok

- Minimális mintanagyság meghatározása
  - 50 g, 100 g, 150 g, 200 g, 300 g, 600 g, 1200 g, 2400 g, 4800 g, stb.

ANYAG ÉS MÓDSZER

- Diaspórák kiválogatása sztereomikroszkóp, és azonosítása meghatározó könyvek segítségével
- Adatok rögzítése és elemzése: Turboveg program, MS Excel, R statisztikai programcsomag,
- Értékelési szempontok: szociális magatartástípusok értékelése, cönoszisztematikai értékelés, florisztikai és rendszertani elemzés

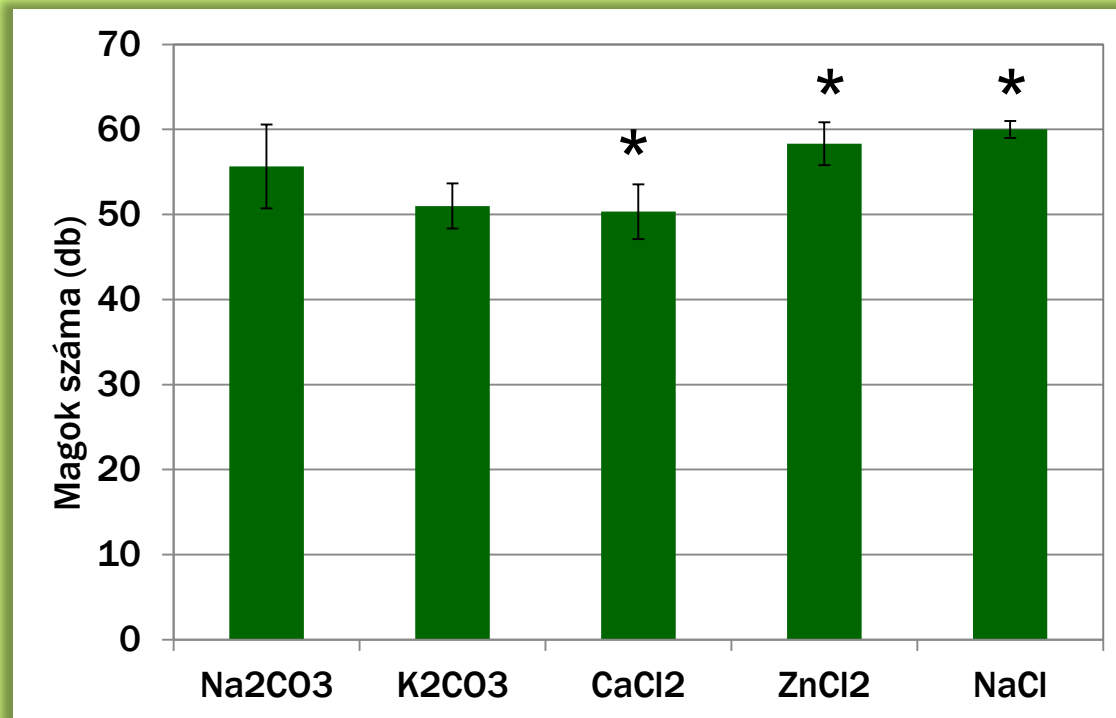

EREDMÉNYEK

NEHÉZOLDATOK ÖSSZEHASONLÍTÁSA

- Az oldatok között szignifikáns különbség ($p=0,0023^{**}$, $df=4$)
- Leghatékonyabb: $ZnCl_2$ és $NaCl$

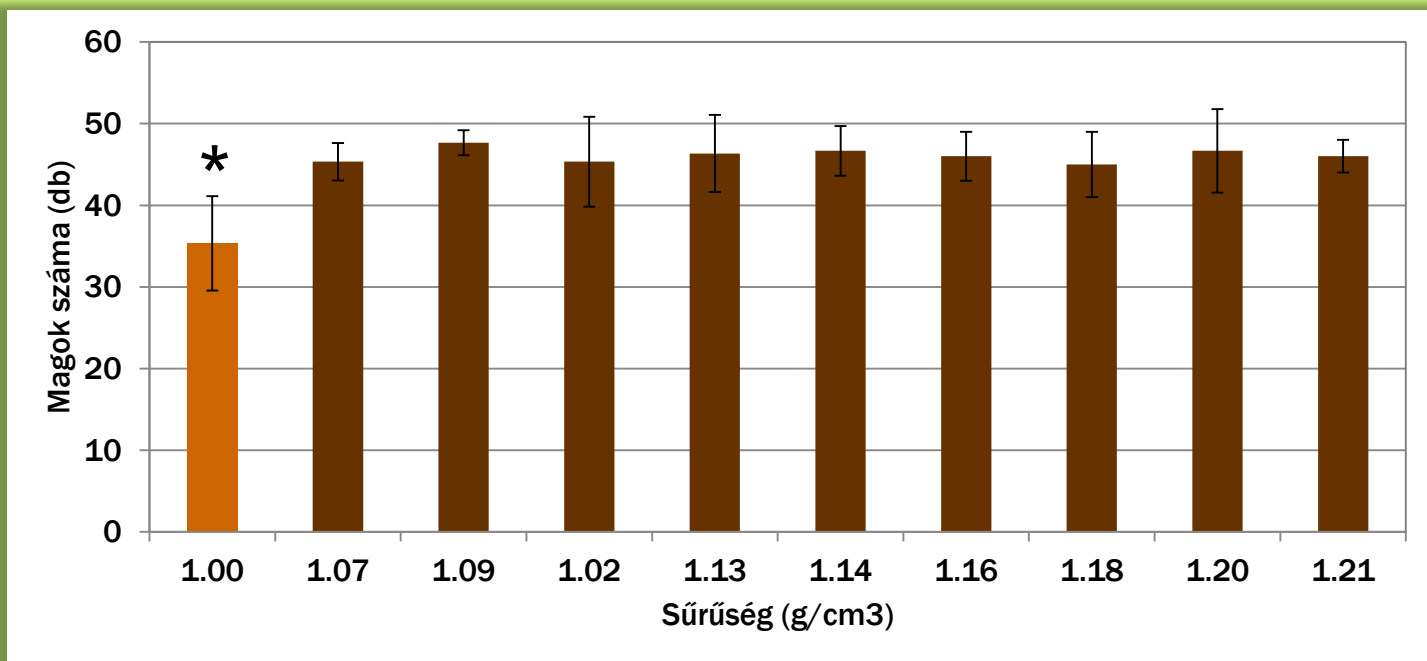

A kimutatott magok száma a különböző oldatok esetében (Repeated Measure ANOVA)

ELTÉRŐ SŰRŰSÉGŰ SÓOLDATOK ÖSSZEHASONLÍTÁSA

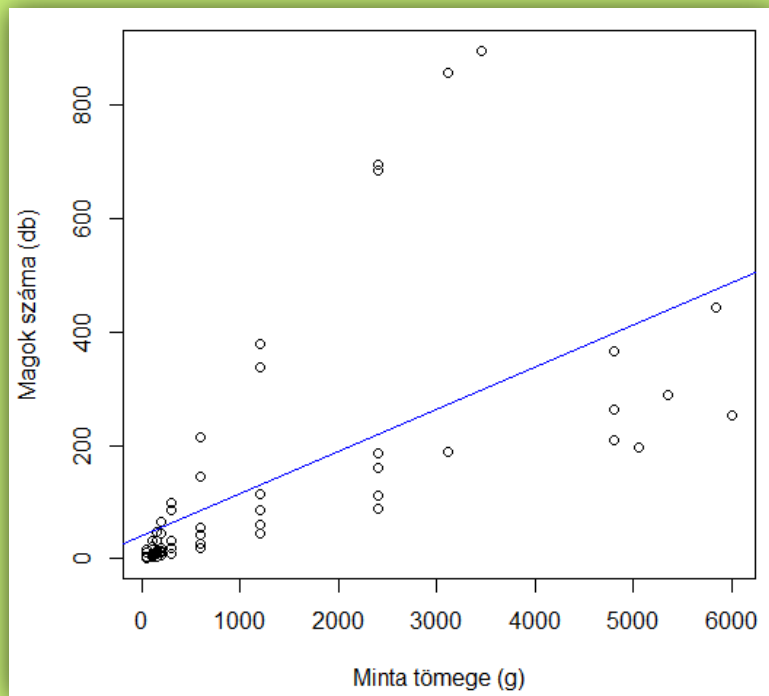
- A különböző sűrűségű NaCl-oldatok hatékonysága közel azonos ($p=0,275$, $df=8$)
- Tiszta vízzel összehasonlítva szignifikáns különbség ($p=0,00192^{**}$, $df=9$) adódik

A kimutatott magok száma a különböző sűrűségű oldatok esetében (Repeated Measure ANOVA)

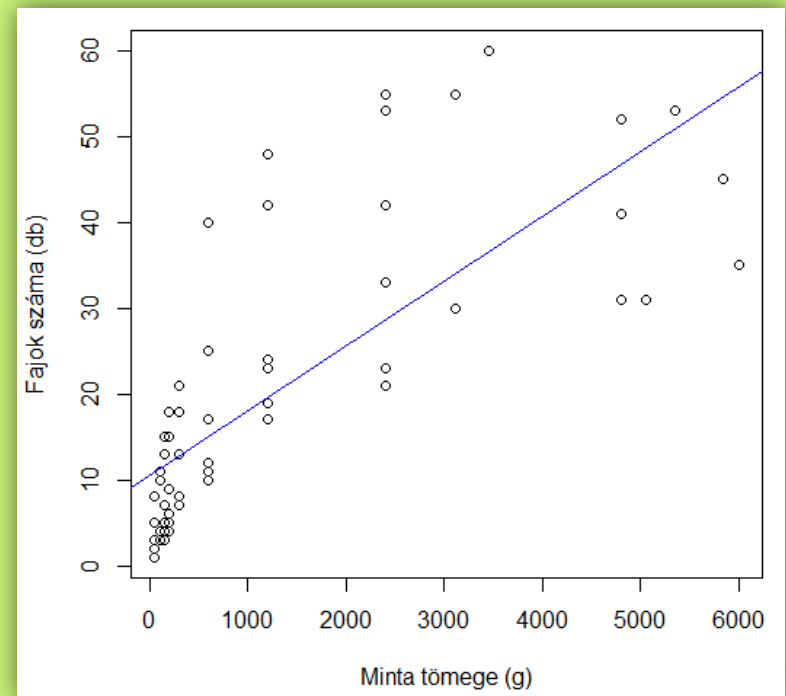
A MAGSZÁM ÉS A FAJSZÁM ÖSSZEFÜGGÉSE A MINTANAGYSÁGGAL

- A mintanagyság növelésével szignifikánsan nő a magszám és a fajszám is!

$$R^2 = 0,872; p < 2,2 \times 10^{-16}$$

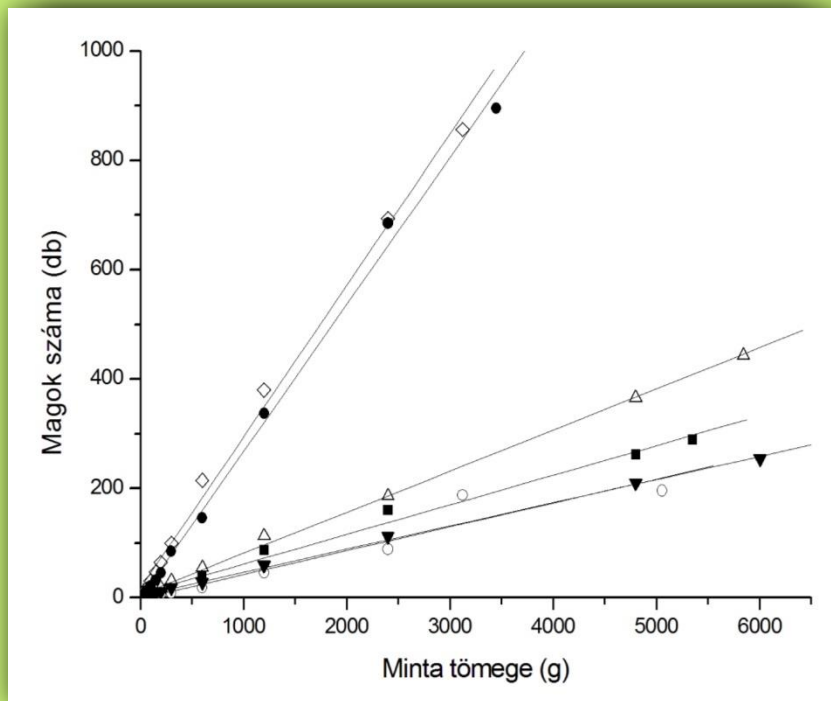
Spearman-féle rangkorreláció

$$R^2 = 0,879; p < 2,2 \times 10^{-16}$$

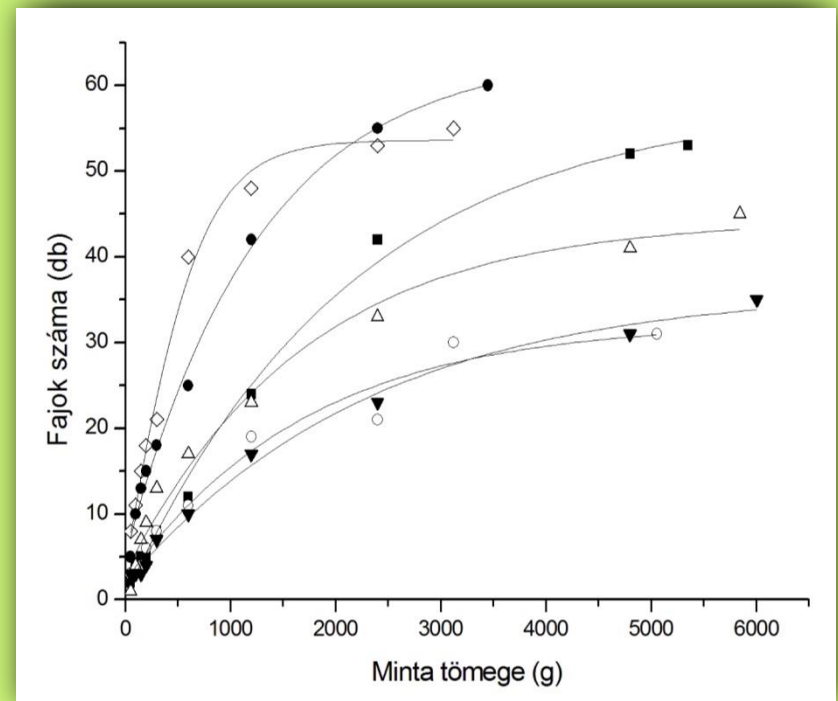
A MAGSZÁM ÉS A FAJSZÁM ÖSSZEFÜGGÉSE A MINTANAGYSÁGGAL

- A mintanagyság növelésével szignifikánsan nő a magszám és a fajszám is!

$$R^2 = 0,872; p < 2,2 \times 10^{-16}$$

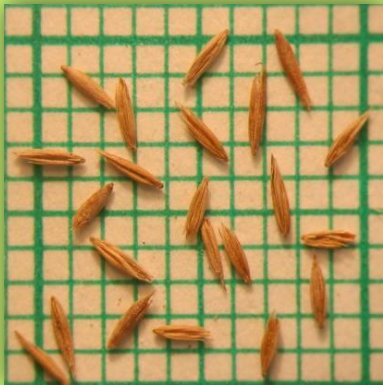
Spearman-féle rangkorreláció

$$R^2 = 0,879; p < 2,2 \times 10^{-16}$$

FAJOK – SZÁMOK – FAJSZÁMOK

- 212,85 kg minta ➔ összesen 18 189 db diaspóra
- 257 faj/taxon (*genus, familia*)
- A téglánkénti magszám: 37 és 1651 között
- A legtömegesebb fajok:

A leggyakoribb fajok: *Apera spica-venti*, *Malva pusilla*, *Cirsium arvense*, *Stachys annua*

- Jelentős még: *Chenopodium album*, *Amaranthus retroflexus*, *Verbena officinalis*, *Papaver rhoeas*, *Polygonum aviculare*, stb.

KULTÚRNÖVÉNYEK

- 324 db diaspóra származott kultúrnövénytől (magok 2,32 %-a)
→ **13 faj**

Secale cereale

Triticum aestivum

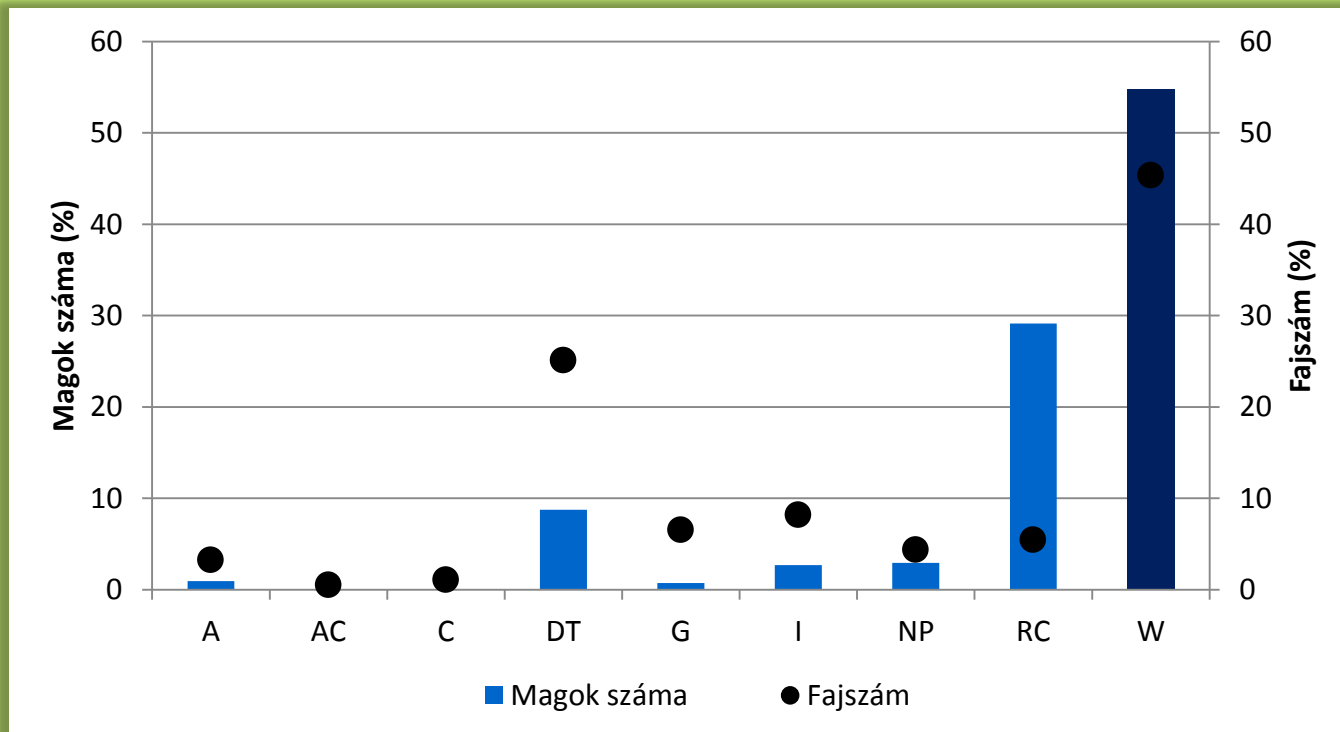

Vitis vinifera

Faj neve	Magszám (db)
<i>Amygdalus communis</i>	2
<i>Avena sativa</i>	52
<i>Beta vulgaris</i>	1
<i>Brassica napus</i>	58
<i>Cerasus avium</i>	1
<i>Hordeum vulgare</i>	12
<i>Juglans regia</i>	1
<i>Papaver somniferum</i>	9
<i>Persica vulgaris</i>	1
<i>Prunus domestica</i>	3
<i>Secale cereale</i>	10
<i>Triticum aestivum</i>	418
<i>Vitis vinifera</i>	33

SZOCIÁLIS MAGATARTÁS TÍPUSOK

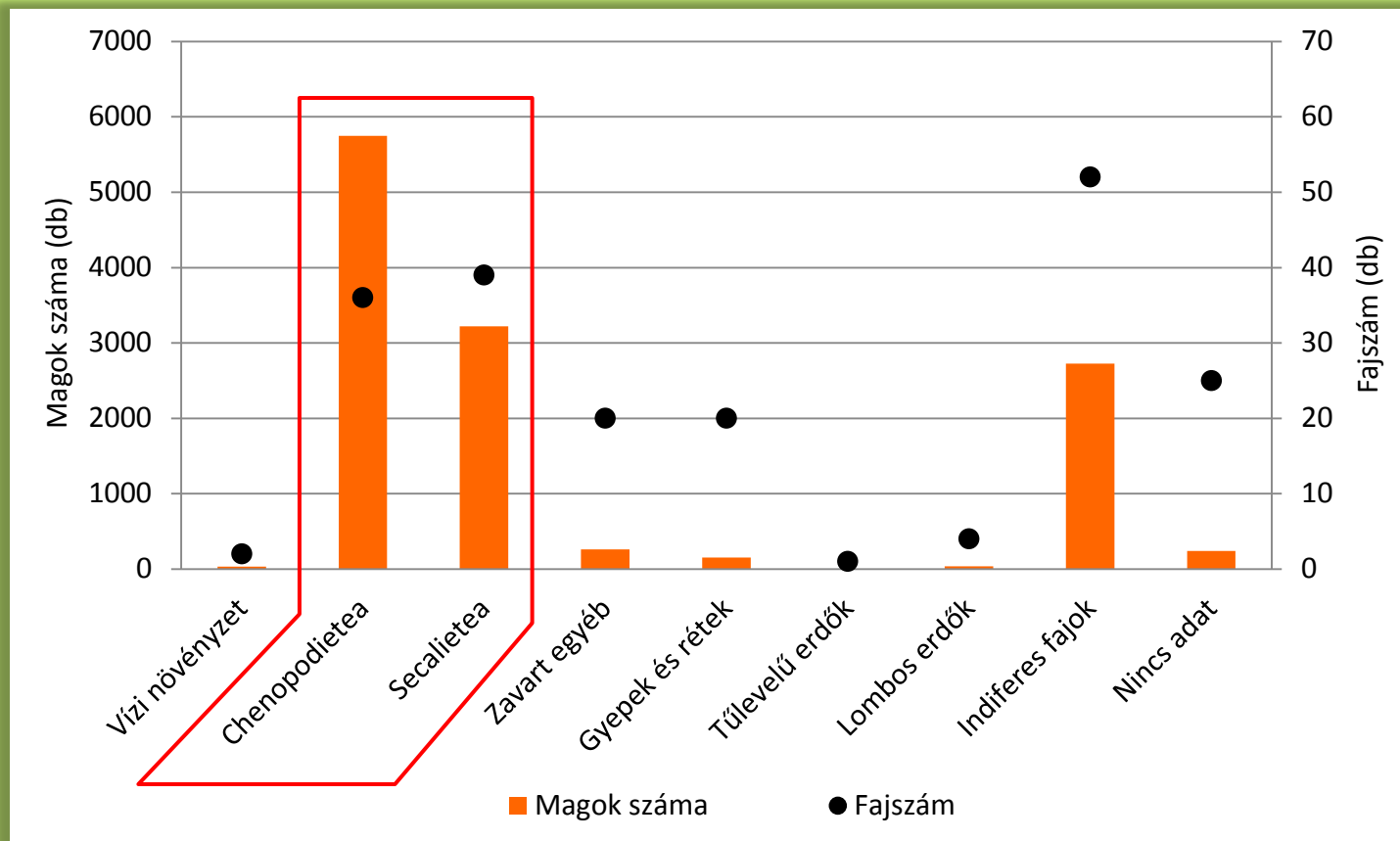
A nem kultúrnövények faj- és magszámának eloszlása a különböző szociális magatartás típusok között (Borhidi 1993 nyomán)

A – adventív, AC – agresszív kompetítor, C – kompetítor, DT – természetes zavarástűrő, G – generalista, I – kivadult haszonnövény, NP – természetes pionír, RC – ruderális kompetítor, W – természetes gyomfaj

CÖNOSZISZTEMATIKAI ÉRTÉKELÉS

A faj- és magszám eloszlása a különböző növénytársulási csoportok között
(BORHIDI 1993 és PAUŠIČ 2010 nyomán)

SZÁNTÓFÖLDI GYOMNÖVÉNYEK

Agrostemma githago

Anthemis arvensis

Anthemis austriaca

Centaurea cyanus

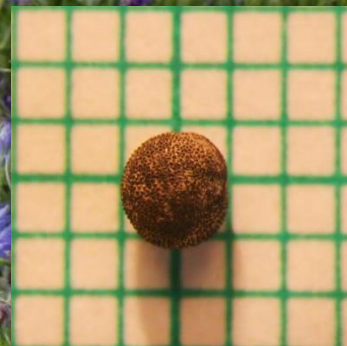
Papaver argemone

Ranunculus arvensis

Turgenia latifolia

Vaccaria hispanica

TARLÓGYOMOK

Ajuga chamaepitys

Kickxia elatine

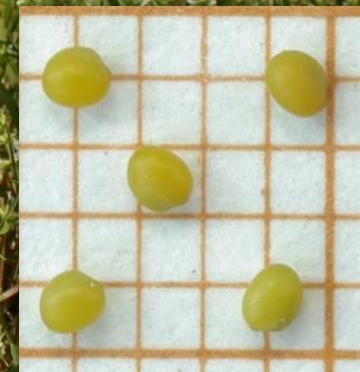
Kickxia spuria

Stachys annua

Thymelaea passerina

Trifolium arvense

A FAJÖSSZETÉTEL VÁLTOZÁSA

- Őshonos fajok aránya csökkent
- Archaeofitonok napjainkban is nagy számban jelen vannak
- Neofiton fajok aránya a duplájára nőtt
- Különbségek a fajösszetételben téglák komplexebbek

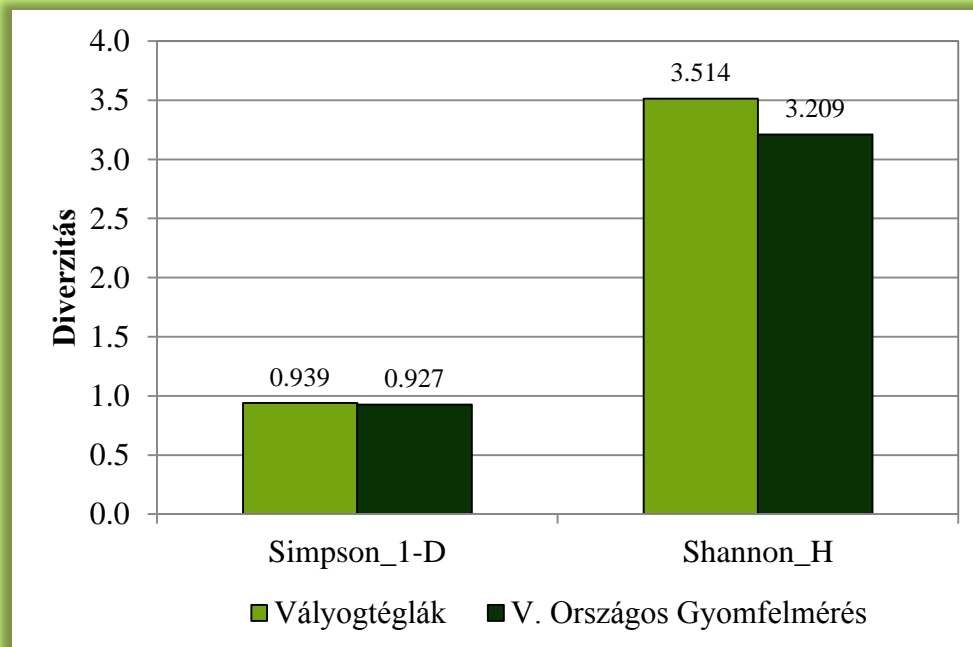
A fajösszetétel változása

Státusz	Vályogtéglák		V. Országos Gyomfelmérés (2007-2008)	
	Fajszám	%	Fajszám	%
Őshonos	166	64,59	132	55,00
Idegenhonos	92	35,84	108	45,00
Archaeofiton	81	31,56	87	36,25
Neofiton	11	4,28	21	8,75
Összfajszám	257	100	240	100

DIVERZITÁS

- Csekély különbség a sokféleségben
- A ritkább (értékesebb) fajok a vályogtétglákból nagyobb arányban kerültek elő!

A diverzitási értékek változása

VÉDETT ÉS ÉRTÉKES FAJOK

- 72 archaeofiton faj – hazai archaeofitonok 36 %-a!
  - 16 faj a magyar Vörös Listán
  - További 14 értékes gyomfaj
  - 3 hivatalosan védett faj:
- Összesen 30 védendő faj!

Agrostemma githago

Dianthus deltoides

Lathyrus nissolia

VÉDETT ÉS ÉRTÉKES FAJOK

- Lényeges különbség a veszélyeztetett fajok összetételében
—————> művelési eljárások következtében átalakuló gyomflóra!
- Végeredményben: a **sokféleség** kismértékű **csökkenése**
- **Eltűnt / kipusztult gyomok: 8 faj**

Az értékes fajok számának változása

	Vályogtéglák	V. Országos Gyomfelmérés (2007-2008)
Összes faj	232	291
Védett faj	3	1
Vörös Listás faj	16	9
További értékes faj	14	13
Összes veszélyeztetett faj	32	22

Silene gallica

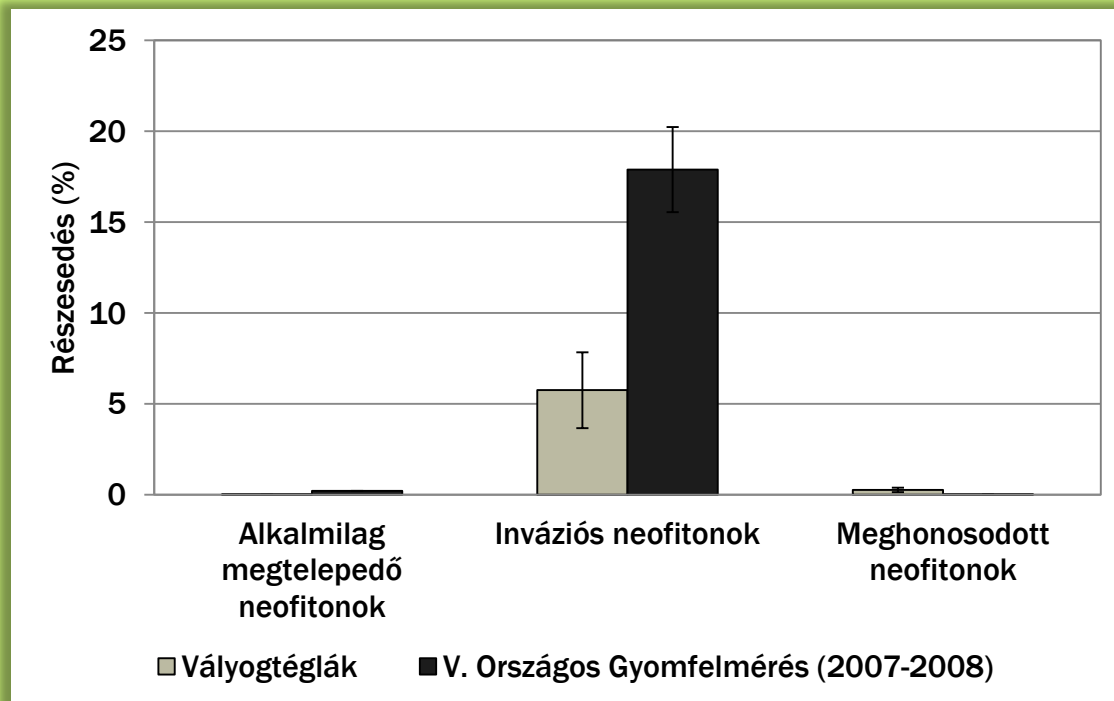

*Papaver
hybridum*

ELLENPONT: NEOFITON GYOMFAJOK

- Legjelentősebbek: inváziós neofiták – drasztikus emelkedés!
- Új fajok megjelenése

A neofiton fajok arányának változása

Ambrosia artemisiifolia

Panicum dichotomiflorum

ÖSSZEFOGLALÁS

- Természetes építőanyagok archaeobotanikai vizsgálata – kevésbé kutatott terület
- Eredményesen alkalmazható feldolgozási módszer fejlesztése
- Gazdag botanikai leletanyag: **18 189 db diaspóra – 257 faj/taxon** ⇒ főként gyomfajok
- Mennyiségi és minőségi adatok: a gyomflóra fejlődésének, átalakulásának nyomon követése

A régi vályogtéglák botanikai leletanyagának feltárása és elemzése alkalmas arra, hogy rekonstruálhassuk a korábbi korok antropogén területeinek (főként szántóföldek) növényzetét, valamint a fajokészlet és a tömegességi viszonyok változását az idők során.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönöm

- Czigler Mónika, Fodor Anett, Kevin Cianfaglione, Mike Nóra, Nagy Dávid;
- Az Általános és Környezeti Mikrobiológiai Tanszék munkatársainak segítségét!

„A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése országos program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.”

KÖSZÖNÖM A FIGYELMET!